

Yaban ve Yabancı Sözcüklerinin Kökeni Farsça Mı?

Are the words Yaban and Yabancı of Persian origin?

Öncelikle sonda söyleyeceğimi başta belirteyim. Bazı dil bilimcilerin “YABAN sözcüğünün kökeni Farsçadır” açıklaması yapılması tutarsızdır. Buna karşın Türkçe YAD sözcüğü YABAN sözcüğü ile kökteş olmalıdır.

Öyle ki, çok tekrarlanan yaygın kaniya göre YABAN sözcüğü Türkçeye Fars dilindeki yābān (یابان) veya Farsça biyābān (بیابان) “verimsiz ve çorak yer, çöl, bozkır” sözcüğünden alıntı olarak geçmiştir. Buna göre sözcük kökü “verimsiz, faydasız, boş” anlamında olan yāb (ياب) sözcüğüdür.¹ Fakat bu tezi ileri süren dil bilimciler “verimsiz, faydasız, boş” anlamına gelen YĀB sözcüğünün nasıl olup da bir dilden diğerine geçerken “yabancı, tanıdık olmayan” anlamına dönüştüğünü net biçimde açıklayamamaktadırlar.

İki dil arasında, bir sözcüğün diğerine geçip geçmediği bakımından bir bağlantı olabileceği ileri sürülecekse, dil bilimi kıyaslanan sözcükler arasında fonetik (ses değeri) ve anlam bakımından yakınlık olup olmadığını esas alan açıklamalar yapar. Anlam yakınlığı veya örtüşmesi olmayan durumlarda olası anlam kaymaları veya değişimlerinin nasıl olduğu açıklanabiliyor ve mantık sınırları içinde izah edilebiliyor olmalıdır. Bu sözcüğü Farsçaya bağlayan dil bilimcilerin de burada “verimsiz, çorak” anlamındaki bir sözcüğün nasıl olup da “yabancı” anlamını aldığını net biçimde ve örnekleri ile açıklaması gereklidir.

Bilindiği gibi Fars dili bir Hint Avrupa dilidir. Hint Avrupa dillerinde sözcük etimolojisi nasıl yapılır diye araştırdığınızda dil bilimcilerin Hint Avrupa dillerinde tespit ettiği bütün kelime varlığını öncelikle Hint Avrupa dilleri içinde ele aldığını ve köken olarak PIE dilleri gösterme eğiliminde olduğunu bilmek gerekir. Ayrıca Hint Avrupa dillerinin sözcüklerinin tarihinin nasıl çalışılacağı ve açıklanacağı ile ilgili dil bilimi kuralları net olarak belirlenmemiştir, tanımlanmamıştır.²

Yaban ve yabancı sözcüklerinin kökeni için yapılan açıklamalar pek çok sözcük için yapıldığına benzer biçimde daha çok dil bilimcilerin mevcut sözcük tarihi bilgilerini değerlendirirken işin içine kattıkları kişisel yorum veya görüşlerine dayanmaktadır. Bu anlamda YAB-/YĀB sözcük kökünün Türk dilinde doğrudan doğruya anlamı “yabancı” olan YAD sözcüğü ile fonetik yakınlığı ortadadır. Yani YAB ve YAD sözcüklerinin fonetik değer bakımından yakınlığı ve anlam bakımından tam bir örtüşmesi söz konusu olduğunda bu sözcüğün kökenini anlamı “çorak/verimsiz” olan bir başka sözcükle açıklamaya çalışmak mantık açısından ancak ikincil dereceden bir olasılık olarak görülmelidir. Kaldı ki bu sözcüğün kökeni olarak bütün dil bilimcilerimizin tamamı Farsçayı işaret ediyor diyemeyiz. YAD sözcüğü Eski Türkçe döneminde yazılmış Kaşgarî, Divan-i Lugati't-Türk (1073) el yazması sözlüğünde "yāt" (yabancı/yad-kışı) biçiminde geçmektedir. Ayrıca Prof. Dr. Tuncer Gülensoy yaban sözcüğünün Eski Türkçe döneminde de "ıssız yer" anlamında kullanıldığını yazmıştır.³

Klasik Moğolca CAD (yad) ‘yabancı, diğer’, Orta Moğolca CAT biçiminde olan aynı sözcüğü Eski Türkçenin çeşitli lehçe ve ağızlarında cata, yāt, yut ~ yuta, yat ve yad biçiminde ve aynı anlamda

¹ Bakınız: S.Nisanyan sözlükte YABAN > <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/yaban>

² “An Article About the Base Scientific Criteria That Should Be Followed When Doing an Etymology Study” adlı Ahmet Ardıç makalesine bakınız > <https://www.turkicresearch.com/files/articles/44126dea-609d-4b94-8f25-5d05ceafb6ab.pdf>

³ Bakınız: Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğü, Sayfa 16

görebiliyoruz.⁴ Böylece, D/T sesinin B sesine dönüşmesi durumunu eski Türk lehçeleri içinde aramaya dahi gerek kalmaksızın bu sözcüğün YAD veya YAT biçimindeki eski söyleniş biçimini alıntılıyan herhangi bir Eski Hint Avrupa dilinde sözcük D > B veya T > B ses dönüşümü yaşamış ve YAB- biçiminde Türkçeye geri alıntılanmış dahi olabilir.

Bu sözcük kökü muhtemelen Ön Türk dilinde YA- veya UYA- (uy-mak/uyruk/uygun/uyum/uyumsuz anlamlarındaki kök ile ilişkili) biçiminde idi.

Yad sözcüğü yadırgamak ve yadsımak sözcükleri ile kökteş sözcüktür. Farsça yabani/çorak anlamındaki sözcikle de çok daha muhtemeldir ki hiçbir ilgisi yoktur ve Türkçe YAD sözcüğü aynı anlamda iken “çorak” anlamındaki Farsça sözcüğü köken olarak göstermek, benzetme veya zorlama ya da anagram bir düşüntü olarak da nitelenebilir.

Ahmet ARDIÇ

Haziran 2024

⁴ Bakınız: Orçun ÜNAL makalesi, “Klasik ve Orta Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler I (A–D)” / Words of Turkic Origin in the Vocabulary of Written and Middle Mongol I (A–D) > JOTS, 3/2, 2019: Sayfa 553